

مفهوم امانت الهی در شعر عرفانی فارسی و معنای زندگی

جواد امین خندقی

دانشجوی دکتری حکمت هنر دینی دانشگاه ادیان و مذاهب قم

دکتر سید ابوالقاسم حسینی (ژرفا)

عضو هیئت علمی دانشگاه ادیان و مذاهب قم

چکیده

یکی از مفاهیم مهم شعر عرفانی فارسی، مفهوم «امانت الهی» است که تفسیرهای مختلفی برای آن بیان شده است. از سوی دیگر، جست‌وجوی «معنای زندگی» در دوران جدید همواره مورد اهتمام اندیشمندان بوده است. این نوشتار با روش گردآوری کتابخانه‌ای و تحلیل محتوا، سعی در تبیین «معنای زندگی» بر اساس مفهوم «امانت» در شعر عرفانی فارسی دارد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مفهوم «امانت» در شعر عرفانی فارسی برگرفته از قرآن است. در معانی ارائه شده برای امانت از سوی تفاسیر و اشعار، شش معنای مشترک و هفده معنای متفاوت وجود دارد. در «نظریه امانت» (معنای زندگی بر اساس مفهوم امانت) معنای زندگی، تحقق بخشیدن امانت الهی توسط انسان است. این نظریه، نظریه‌ای فراطبیعت‌گرا، خدامحور، هنجاری، کشفی و بیشتر مربوط به فرد انسانی و وام‌دار «نظریه هدف» است اما با وجود این از پی انتقادهای هشت‌گانه برمی‌آید. **کلیدواژه‌ها:** امانت الهی، معنای زندگی، شعر عرفانی فارسی، نظریه هدف، فراطبیعت‌گرایی.

مقدمه

یکی از مفاهیمی که در شعر عرفانی فارسی جایگاه ویژه‌ای دارد، مفهوم «امانت» است. این مفهوم توسط عرفا از قرآن اخذ و در ادبیات عرفانی تفسیر شده است. مفسرین و عرفا در تفسیر این مفهوم، معانی مختلفی برای آن بیان کرده‌اند. از سوی دیگر، جست‌وجوی «معنای زندگی» به عنوان یکی از مفاهیم کلیدی فلسفه در دوران جدید همواره مورد اهتمام بوده است و اندیشمندان بسیاری در بستر فلسفه به آن پرداخته‌اند. اما آیا می‌توان از مفهومی قرآنی - عرفانی همچون «امانت» برای تبیین «معنای زندگی» بهره برد؟ این نوشتار با روش گردآوری کتابخانه‌ای و تحلیل محتوا با رویکرد واقع‌گرایانه، سعی در تبیین «معنای زندگی» بر اساس مفهوم «امانت» در شعر عرفانی فارسی دارد. در این نوشتار ابتدا مفهوم واژه امانت در لغت، تفاسیر و شعر عرفانی فارسی بررسی می‌شود. پس از آن، علاوه بر تبیین چیرستی پرسش از معنای زندگی، نظریه‌ای بر اساس مفهوم امانت تبیین و تحلیل می‌شود.

معناشناسی واژه امانت

واژه «امانت» در زبان عربی از ریشه «أمن» است که دو معنای اصلی دارد. معنای نخست این ریشه، امانت به معنای ضد خیانت است که مراد از آن سکون و آرامش قلب است و معنای دوم، تصدیق است (ابن منظور، ۲۰۰۷: ج ۱، ۱۶۳ و ابن فارس، ۱۳۸۷: ۴۹). در زبان فارسی برای واژه «امانت»، معانی مختلفی بیان شده است که عبارتند از: امین بودن، راستی، درستکاری، ضد خیانت، استواری، مال یا چیزی که به کسی برای نگاه‌داشتن سپردند، سپرده، ودیعه، زنهار، استواری در راستی، اخلاص و صداقت و امینی (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۳، ۳۳۱۸ و معین، ۱۳۶۰: ج ۱، ۳۴۷).

امانت الهی در قرآن

در قرآن، تنها شش بار واژه «امانت» آمده که تنها یک مورد آن مربوط به بحث این نوشتار می‌شود. خدا می‌فرماید: «بی‌گمان، ما آن امانت را بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها عرضه کردیم، پس آن‌ها از تحمل آن امتناع کردند و ترسیدند و انسان آن را حمل کرد؛ چون ستم پیشه و جاهل بود» (احزاب، ۷۲).

برای «امانت» در این آیه، تفاسیر و معانی مختلفی بیان شده است. مهم‌ترین اقوال در این باره عبارتند از:

۱- اوامر و نواهی الهی یا احکام و فرایض دینی (قمی، ۱۳۶۳: ج ۲، ۱۹۸؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۸، ۵۸۴ و طباطبایی، ۱۳۸۵: ج ۱۶، ۳۷۴).